

СІМЕЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Болдижар С.М.,

*кандидат юридичних наук
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету*

В статті здійснено дослідження основ сімейного права одного з державно-правових етапів розвитку Закарпаття – періоду Закарпатської України 1944-1945 року. На підставі нормативно-правових актів прийнятих Народною Радою Закарпатської України проаналізовано засади шлюбно-сімейного законодавства, визначено аналогію тогочасних правових норм до сучасного сімейного законодавства України, на основі чого зроблено висновок про їх спільне походження і належність до однієї національної культури.

Ключові слова: Закарпатська Україна, законодавство, шлюб, сім'я.

В статье осуществлено исследование основ семейного права одного из государственно-правовых этапов развития Закарпаття – периода Закарпатской Украины 1944-1945 года. На основании нормативно-правовых актов принятых Народной Радой Закарпатской Украины проанализированы принципы семейного законодательства, определено соотношение действующих в то время норм к современному семейному законодательству Украины, на основании чего сделано вывод об их общем происхождении и принадлежности к одной национальной культуре.

Ключевые слова: Закарпатская Украина, законодательство, брак, семья.

In the article is done the study of family law fundamentals of one of the state-lawful development stages in Transcarpathia – the period of Transcarpathian Ukraine of 1944-1945. On the grounds of normative-lawful acts, adopted by National Council of Transcarpathian Ukraine, were analyzed the basics of conjugal-family legislation, was determined the analogy of law standards of that time with the requirements of contemporary ukrainian family legislation, and on its base it was concluded about their common origin and belonging to one national culture.

Keywords: Zakarpattia Ukraine, legislation, marriage, monogynopaedium.

Укладення шлюбу – важливий крок у житті будь-якої людини. Але для його реалізації недостатньо тільки волі тих хто має намір створити сім'ю, оскільки для будь-якого суспільства шлюб та сім'я є тими основоположними елементами завдяки яким суспільство отримує здатність до та розвитку. Розуміючи важливість цих інститутів держава, у значній мірі, бере на себе обов'язок по їх підтриманню та захисту шляхом встановлення ряду умов і спеціальних процедур, що як правило базуються на історичних традиціях того чи іншого регіону.

Закарпаття в цьому відношенні не є винятком і тут на протязі багатьох років, та в межах різних держав формувалась власна система сімейних традицій, що дозволяла закарпатцям виживати не дивлячись на числені утиски з боку іноземних держав. Разом з тим, населення краю постійно відчувало зв'язок з українським народом по той бік Карпат, а тому намагалось зберегти національні традиції прабатьківського народу.

Тому в умовах постійного зростання уваги вчених до державницьких традицій українського народу, зокрема до традицій населення Закарпаття, актуальним є дослідження процесів пов'язаних з розвитком сімейно-правової системи в цьому регіоні у період 1944-1945 років, коли на території краю сформувалось специфічне державно-територіальне утворення під назвою Закарпатська Україна.

Вітчизняна література, в якій досліджувались ті чи інші характеристики Закарпатської України, досить широка. Зокрема, це територіальне утворення досліджувались у працях Мосні П., Макара М., Грін О. та інші

[1]. Проте вивчення окремих проблем, оминало питання формування засад сімейного законодавства у цей період і залишалось поза увагою вчених. Саме тому автор ставить за мету здійснити загальний аналіз шлюбно-сімейного законодавства цього періоду. В межах поставленої мети автором статті визначено наступні завдання:

- здійснити аналіз правових норм, що регулюють шлюбні відносини
- провести порівняльну характеристику сімейного законодавства Закарпатської України із сімейною галуззю сучасної України.

У 1944 році після звільнення Закарпаття з-під угорської окупації в регіоні починається відбудова господарства зруйнованого за воєнний період. При цьому Народна Рада Закарпатської України, яка взяла на себе основну відповідальність за відбудовчі процеси, значну увагу починає звертати не тільки відновлювальним процесам, але й корінній перебудові всього суспільного життя. Значне місце серед такої діяльності зайняло формування нового типу сімейних відносин, які б у повній мірі відповідали традиційному устою закарпатців та реалізували їх потяг до свободи.

Саме такою причиною і було зумовлене прийняття 16 березня 1945 року Декрету Народної Ради закарпатської України № 47 під назвою „Про родину та одруження” [2, с.59-62.]. Як зазначали самі автори Декрету, потреба в його прийнятті зумовлювалась необхідністю „здійснення і проведення в життя дійсних демократичних прав, в тому числі рівноправності жінок і чоловіків, як в родинному житті так і в побуті”.

Аналізуючи Декрет №47 „Про родину та одруження” можна визначити наступні принципи на яких повине було базуватись сімейне законодавство Закарпатської України:

1. Принцип одношлюбності (моногамію);
2. Принцип свободи та добровільності при укладенні шлюбу, який закріплено § 6 Декрету. Він означав, що вибір дружини, чоловіка здійснюється за їх вільним бажанням, а держава гарантувала громадянам Закарпатської України право на такий вільний вибір.
3. Принцип свободи при укладенні шлюбу нерозривно пов'язаний з іншою основною засадою сімейного права - зі свободою розірвання шлюбу (§ 12 Декрету).
4. Принцип рівності чоловіка та жінки в особистих та майнових правах. Акцентування уваги на ньому як зазначали автори Декрету, в першу чергу, було пов'язане з тим, що до 1944 році „мали місце змушені одруження, які паралізували вільний розвиток сім'ї”.
5. Принцип моральності та матеріальної підтримки нужденних членів сім'ї. Правове забезпечення цього принципу здійснювався зобов'язаннями утримання (§§ 34, 37 Декрету), а саме: батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Крім цього, подружжя повинно матеріально підтримувати один одного у разі потреби, а в разі відмови в такій підтримці той з подружжя, що потребує матеріальної допомоги, має право на одержання утримання від другого з подружжя, якщо останній спроможний його надати, у судовому порядку. Це право зберігається й після розірвання шлюбу.

Система сімейного права Закарпатської України представляла собою структуру, елементами якої були сімейно-правові норми та інститути, розміщені у певній послідовності.

За зовнішніми ознаками ця система складалась з двох частин. **В першу частину** (Про одруження) були включені положення, що регулювали порядок та умови укладення шлюбу, підстави його розірвання і припинення, а також взаємні права та обов'язки подружжя.

Аналізуючи дані інститути, можна провести ряд аналогій із сучасною Сімейною галуззю України, що свідчить про їх спільне походження і належність до однієї національної культури.

Так на території Закарпатської України визнавався тільки цивільний шлюб, тобто шлюб зареєстрований в органах запису актів громадянського стану (ЗАГС). Релігійний обряд одруження втрачав свою юридичну силу хоча й міг проводитись після офіційної реєстрації шлюбу.

Самі органи ЗАГСу були створені Постановою Народної Ради Закарпатської України від 6 березня 1945 року [3, с 54] і вповноважувались на вчинення дій аналогічних завданням органів РАЦСу сучасної України. Вони утворювались при всіх Окружних та Міських народних комітетах на правах окремих відділів у складі завідуючого та секретаря.

Умови укладення шлюбу були аналогічними до умов визначених сучасним українським законодавством, за винятком окремих особливостей. Це зокрема:

1. наявність взаємної згоди;
2. взаємна обізнаність про стан здоров'я;
3. досягнення шлюбного віку (жінки 16 років, чоловіки 18 років). При цьому місцеві органи влади (Окружні Народні Комітети) виходячи з господарських і побутових умов громадян могли надавати дозвіл на одруження особам, які не досягли шлюбного віку. При цьому шлюбний вік міг бути зменшений не більше як на півроку і повинен був підтверджуватись медичним висновком про допустимість такого шлюбу.

Встановлювались і перешкоди для укладення шлюбу, які співпадають із сучасними. До таких відносились:

1. укладення шлюбу між родичами по прямій лінії та непрямої до третього ступеня споріднення;
2. укладення шлюбу між особами з яких хоча б одна перебуває у шлюбі;
3. укладення шлюбу між особами, з яких хоча б одна є душевно хворою (недієздатною).

Окрема увага сімейним законодавством приділялась підставам припинення шлюбу. Такими визначались: смерть одного з подружжя; оголошення одного з подружжя померлим або безвісно відсутнім.

За життя обох з подружжя шлюб міг бути розірваний. Однак, повноваження щодо розірвання знаходились виключно у компетенції Народного Суду Закарпатської України на відміну від сучасного українського законодавства, де у визначених законом випадках розірвання шлюбу може здійснюватись органами РАЦСу [4, с.4].

Шлюб міг бути розірваний як за взаємною згодою так і за бажанням однієї із сторін. Суд з'ясував фактичні взаємини подружжя, дійсні причини розірвання шлюбу, брав до уваги наявність дітей та інші обставини життя подружжя.

Як правило, судові справи розглядались за участю обох сторін, оскільки тільки така участь дає можливість всебічно з'ясувати сімейні взаєностосунки, мотиви розірвання шлюбу та дійсні причини розлучення. Розгляд справи за відсутності одного з подружжя, який не з'явився, можливий був у виняткових випадках за умови, що ця сторона поінформована про час розгляду справи або місце її проживання невідоме.

Одночасно з розірванням шлюбу суд розглядав спори про те, з ким із батьків повинні проживати неповнолітні діти, а також спори про стягнення аліментів на дітей або непрацездатних чоловіка (дружини). У всіх випадках суд виходив з інтересів дітей та враховував матеріальний стан сторін. Якщо між сторонами з цих питань досягалась згода, то суд своїм рішенням повинен був затвердити таку угоду і внести її до протоколу судового засідання.

Характерним є те, що при розгляді справ про розірвання шлюбу суд зобов'язаний був вживати заходів до примирення сторін, і приймати рішення про розірвання тільки в тому випадку, якщо буде встановлено, що таке примирення неможливе. Ця норма очевидно є підтвердженням бережливого ставлення закарпатців до сім'ї та цінності сімейних устоїв, що сформувались на протязі багатьох століть.

Значна частина норм сімейного законодавства Закарпатської України стосувалась взаємних прав подружжя. І хоча в ньому немає чіткого поділу на особисті та майнові права, однак дослідження тексту вищевказаного Декрету № 47 дозволяє зробити певні висновки.

Так до особистих прав можна віднести право на вибір прізвища та на його зміну. Це право виникає ще до реєстрації шлюбу, однак юридично вирішується під час реєстрації шлюбу.

При цьому, згідно з § 16 Декрету №47 наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя або надалі іменуватися дошлюбними прізвищами. Питання про вибір прізвища вирішується на засадах рівності сторін. При припиненні шлюбу кожний з подружжя мав право залишити прізвище отримане при реєстрації шлюбу або повернути собі дошлюбне прізвище.

Наступним особистим правом визначалось, що „переміна місця мешкання одним з подружжя не тягне за собою для другого обов'язку слідувати за ним”. Цим самим законодавець заперечує будь-яку можливість примусу подружжя до сумісного проживання і підкреслює, що шлюб не звужує кола особистих прав громадян і не обмежує їх правоздатності.

Кожен із подружжя має також особисте право вживати не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства, заходів щодо підтримки шлюбних відносин. Для визначення природи цього особистого немайнового права подружжя великого значення набувають зазначені вище особливості права кожного із подружжя на припинення шлюбних відносин. Встановлені законодавством обмеження для розірвання шлюбу можуть використовуватись кожним із подружжя як засоби, спрямовані на збереження сім'ї.

До особистих немайнових прав можуть бути віднесені також інші права подружжя, передбачені законодавством про шлюб та сім'ю, а саме: права, пов'язані з визначенням походження дитини (§§ 22-30 Декрету №47), права на самостійне визначення питання утримання дітей (§ 21 Декрету №47) тощо.

Поряд з особистими немайновими правами кожний із подружжя має й особисті обов'язки. Перш за все, ці обов'язки пов'язані з турботою про сім'ю. Так, дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних стосунків між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги.

Дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній, зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї. Законодавчому забезпеченню матеріальних засад сім'ї безпосередньо було присвячено **другу частину** сімейного законодавства (Про родину), норми якої дозволяють робити висновок про їх значну соціальну спрямованість. Так значна частина повинна була забезпечити захист законних прав батьків та дітей. Ці права ґрунтувались на походженні дитини від конкретних батьків, засвідченому державними органами реєстрації актів громадянського стану. Положення стосувалось як дітей,

народжених у шлюбі, так і дітей, народжених особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі. Тому визначення походження дитини було підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька і дитини (дітей).

Для встановлення материнства не мав значення сімейний стан жінки. Тут діяв загальний принцип, відповідно до якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звернутися до державного органу реєстрації актів цивільного стану з метою реєстрації народження дитини мала право як мати дитини, народженої в шлюбі, так і мати дитини, народженої поза шлюбом. В останньому випадку походження дитини від матері визначалось на підставі документа від лікаря про народження нею дитини.

Сімейне законодавство Закарпатської України виходило з презумпції батьківства чоловіка. Тому на відміну від материнства визначення батьківства залежало від сімейного стану матері дитини. Відповідно, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записувалась матір'ю, а чоловік - батьком дитини.

Разом з тим, кожна вагітна жінка володіла правом подати до місцевого органу ЗАГСу заяву про батька дитини. Коли ж дитина вже народилася то заява могла бути подана тільки протягом місячного строку від народження дитини. Після його спливу батьківство могло встановлюватись тільки за рішенням суду.

При подачі заяви про визнання батьківства тільки матір'ю, органи ЗАГСу зобов'язувались у місячний термін з'ясувати дану обставину і зробити відповідний запис у документах дитини. Однак за вказаним батьком визнавалось право оскаржити своє батьківство протягом року з моменту внесення відповідного запису. Таким чином сімейні норми створювали гарантію забезпечення прав обох членів подружжя, а також умови для належного виховання та матеріального забезпечення закарпатських дітей.

Частина норм сімейного закону спрямовувалась і на інші сфери сімейного співжиття, які повинні були гарантувати формування досконалих відносин.

До них зокрема можна віднести обов'язок батьків утримувати своїх дітей до повноліття, а дітей – утримувати непрацездатних та престарілих батьків (§§ 35,37 Декрету №47), можливість позбавлення батьківських прав (§31 Декрету №47), обов'язковість призначення грошових виплат на дітей, що опинились без батьківського піклування (§38 Декрету №47) тощо.

Таким чином, підбиваючи підсумки загальної характеристики сімейного законодавства на Закарпатті у 1944-1945 роках, необхідно підкреслити, що ця система безпосередньо пов'язувалась з традиціями сімейних відносин в регіоні і відповідала загальнолюдським принципам суспільного співжиття. Щоправда, очевидно по причині нетривалого періоду існування Закарпатської України, більшість сімейних норм проголошувалась як теоретичні засади побудови родинних стосунків, а сам захист сімейних прав не завжди мав реально-правовий характер.

При цьому навіть загальний аналіз дозволяє зробити висновок про значну спільність сімейного права на Закарпатті в цей період із загальноукраїнськими традиціями, які в подальшому стали джерелом формування сучасного сімейного законодавства Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Peter Mosny. Ruthenia as the part of the legal resolution of minority issue in Czechoslovakia. - Uzhgorod, 2001., Грін О. Правові нариси. - Ужгород, 2000., Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку. - Ужгород, Патент, 1995.
2. Декрет Народної ради Закарпатської України №47 від 16 березня 1946 р. // Вісник НРЗУ. – 1946. – № 6. – С. 59-62.
3. Постанова НРЗУ про утворення органів запису актів громадянського стану від 6.03.1945 р. / Вісник Народної Ради Закарпатської України №5 від 15.03.1945 року с. 54.
4. Декрет НРЗУ № 33 від 12.01.1945 року „Про організацію судових органів Закарпатської України”// Вісник НРЗУ № 1 від 15.01.1945 р.-С.4.